

Драго Ђурић*

ПОВЕРЕЊЕ, АУТОРИТАРНИ РЕЖИМ И КРИЗА

Апстракт: У раду ћу се бавити питањем односа између поверења, ауторитарних демократских режима и кризних стања. Посебну пажњу посветићу питању односа између персоналног поверења и поверења у институције. Покушаћу да укажем на начин на који се у ауторитарним режимима развија неповерење у институције, као и на популистички начин умањивања значаја институција и поверења у њих, које се виде као препреке за ефикасан однос вође и народа. На крају ћу рећи и неколико речи које се тичу поверења у науку и њеног начина приступања јавности.

Кључне речи: Поверење, ауторитарни режим, криза, поверење у науку, јавност

Увод

Не постоји савремено друштво које није у у некој врсти кризе, као што нема старосних периода у људском животу за које неко није тврдио да су кризни. Шта то значи рећи да се неко друштво налази у кризи?¹ Један од одговора био би да се оно налази у стању неког степена неизвесности и несигурности. На основу тога могло би се

* Драго Ђурић, Редовни професор, Одељење за филозофију, Филозофски факултет, Универзитет у Београду, djuricdrag@gmail.com

1 Реч „криза” има корен у старогрчкој речи *κρίσις*, и њоме се означавало оно што се у нашем језику данас изражава речима „одвајање”, „одлука”, „избор”, „пресуда” и сличним (Koselleck, Richter 2006). Међутим, том речју се данас означава стање неког процеса које *захтева* избор, пресуду, а пре свега одлуку и, мање или више, ургентно дељање. Кризно стање је стање у којем се неки процес одвија једносмерно и неповратно ка нежељеном исходу. Стога је и стање које називамо кризним обележено временским ограничењем; уколико се одлука или дељање не подуму у ограниченом времену процес ће имати неповратно нежељени исход. Због тога се и одлуке поводом неког кризног процеса морају доносити на основу ограничених информација; информације на основу којих се доноси одлука не би имале никакав значај уколико би се њихово прикупљање протезало после времена за које се претпоставља да у њему процес постаје неповратан.

закључити да је стање друштва која се не налазе у кризи обележено уверењем његових чланова да је њихов живот обележен извесношћу и сигурношћу. Међутим, тешко је замислити да постоји неко друштво чији чланови сматрају да ће сви њихови планови и дела имати успешан исход. Није, на пример, извесно и сигурно да ћемо се сви уписати на жељени факултет. И поред лепе слике о себи није извесно да ће се неко допасти особи која се њему допада. Моје почетно уверење да ће моје текуће разматрање насловљеног проблема бити експланаторно плодно, није праћено великим степеном извесности и сигурности.

Могао би се навести велики број сличних жеља и планова чије је испуњење несигурно и неизвесно у врло различито уређеним друштвима. Ризици повезани са њима приближно су једнаки, рецимо, и у Србији и на Новом Зеланду. Али, није тешко навести огроман број примера неких другачијих планова и жеља за које би се могло показати да је извесност њиховог испуњења драстично различита у Србији и на Новом Зеланду. Различите су, на пример, околности у којима би требало да остваримо план да побољшамо животни стандард своје породице, да изведемо неки пословни подухват, да неометано гласамо на изборима за парламент и слично. Ако оставимо по страни утицај глобалних процеса, степен неизвесности и несигурности на које наилазе становници Србије значајно се разликује од кризе у којој се налазе становници Новог Зеланда. У чему се тачно састоји та разлика? Социјално гледано, ти ризици су слични уколико су везани за планове и жеље који не зависе од начина на који су уређени и начина на који функционишу општи друштвени односи у Србији и на Новом Зеланду, док су врло различити уколико од тих односа зависе.

Уопштено речено, и Србија и Финска, рецимо, требало би да буду на сличан начин уређена друштва. Номинално гледано, и у једној и у другој земљи је реч о парламентарним демократијама и мање-више либералним економијама. Ефикасност тих држава и добробит њихових становника требало би да проистекне из класичне поделе власти на законодавну, извршну и судску, што би омогућило њихову узајамну контролу и поштовање правног поретка, односно обезбеђивање правне извесности и сигурности. С друге стране, из слободне привредне конкуренције требало би да проистекне економска ефикасност и привредни развој који би их чинио конкурентним другим државама. Овде није потребно посебно образлагати чињеницу да плодови отворене привредне конкуренције зависе од правне сигурности. Да би конкуренција одиграла улогу привредног раста и повећања општег благостања грађана привредни актери морају имати равноправне услове.

Сада се намеће следеће питање: због чега се српско друштво скоро непрекидно налази у кризи, а, на пример, новозеландско и финско не? У одговору на то питање требало би, на пример, потражити и објашњење чињенице да се становници Србије, и поред много бољег географског положаја, исељавају на Нови Зеланд, који се налази такође „на крају света”, док се супротно скоро не дешава. Због чега они то чине и поред тога што одлука о тој миграцији има за последицу раскид са породицом, пријатељима, омиљеним местима, па чак и са матерњим језиком, а ништа од тога, као ни много чега другог, није ни пријатно ни безболно. Ако оставимо по страни неке ретке мотиве, као што су авантуризам, радозналост и сл., основни мотив за пресељење јесте организација личног живота у држави и друштву у којем је много већа извесност да би се у њему могле остварити личне амбиције, планови и жеље. Прецизније речено, реч је о потрази за животом у друштву у којем је остварење личних планова и жеља у много већој мери зависно од властитих способности и труда. У крајњој инстанци, већи степен извесности да ће властити труд уродити плодом резултат је извесности услова у којима људи покушавају да остваре своје жеље и планове. Људи који се пресељавају обично нису теоретичари, па онда и не анализирају те услове, али довољно је да, рецимо, виде да онима који су већ емигрирали у новој средини полази за руком оно што им није полазило за руком у старој средини.

Поверење и друштвени поредак

Није потребно посебно образлагати чињеницу да наш живот у заједници, остварење наших планова и жеља, не зависи само од нас, него и од других људи. Извесност остварења наших планова зависи од степена поверења у то да ће се ти други људи понашати на очекивани начин. Томе би се морало прилагодити и планирање начина на који можемо остварити своје циљеве. Утилитаристички гледано, у друштву у којем су корумпиране или пропале институције, у којем грађани у њих немају поверења, људи ће планирати да своје, на пример, пословне подухвате остваре на начин на који се они могу остварити у таквом окружењу, рецимо, подмићивањем службеника, неком противуслугом и слично. Они грађани који нису спремни на то биће потпуно демотивисани за привредну иницијативу или ће своје послове обављати у потпуно неравноправним условима, па ће се ти њихови послови најчешће временом гасити. Тиме један број грађана постаје искључен из привредне активности, чиме се слаби конкуренција, а тиме и општији раст привреде као услова за повећање благостања.

Онда када неко друштво огрезне у корупцији, злоупотреба институција и коруптивне радње неприметно постају етаблирани начин понашања, обичајно право, неписано правило. Није ту реч само о обичајном стварном праву, него и некој врсти обичајног процесног права: временом се учврсти правило о томе како, кога, када и колико потплатити. Од момента од којег око вас почну да круже дилери повезани са властима, који вам, на пример, за новац нуде легализацију или укњижење некретнина, то постаје ново неписано правило за легализацију, док номинално правна, некоруптивна процедура легализације потпуно престаје да важи. Неко сумњичавији, неко ко је у великој мери изгубио поверење у институције, могао би се запитати да ли ће ускоро изгубити значај и сама укњижења, била она коруптивна или легална: наиме, он би могао резоновати тако што би сматрао да ако је могуће нелегално укњижење власништва над некретнином, зашто би било немогуће и да вас неко лиши некретнине тако што би је, кривотворењем књига, прекњижио на неког другог. Тај и слични процеси друштво би врло брзо могли довести у близину поретка којег Хобс назива природним стањем. То стање је, као што знамо, стање општег узајамног неповерења, а из тог неповерења рађа се опште насиље (Hobbes 1668/1994, Alfano 2016). Препрека која стоји пред ауторитарним режимима да допусте такво стање јесте чињеница да им оно није у интересу, пре свега због тога што би могло довести до побуне и преврата.

Поверење у институције

Мање или више складно функционисање савременог друштва заснива се на мањем или већем степену узајамног поверење између његових чланова или мањег или већег поверења у институције.²

2 У савременим расправама често се тврди да су се традиционалним расправама о питању поверења одавно придружиле расправе о питању неповерења (McLeod 2020). Међутим, тешко је видети у чему би се састојала та иновативност. Наиме, као што можемо имати мањи или већи степен поверења, можемо имати и мањи или већи степен неповерења. Према томе, реч је о истој скали само са обрнутим вредностима: за онога ко има висок степен поверења у Х могло би се рећи да има низак степен неповерења у Х. Сасвим други проблем је питање одлуке о подузимању неке радње на овај или онај начин засноване на поверењу или неповерењу. Ми, на пример, можемо одлучити да некој особи, из различитих разлога, препустимо неки посао, или да са њом ступимо у пословну сарадњу, иако немамо велико поверење у то да ће га она на ваљан начин обавити, као што можемо да одлучимо да се обратимо некој институцији, рецимо, тужилаштву, и притом имати прилично висок степен неповерења у

Понекад се закључује да се питање поверења може у крајњој инстанци редуковати на персонално поверење. Међутим, није тешко запазити чињеницу да наше поверење у, на пример, администрацију, школу, учеснике у саобраћају, није персонализовано. Ми, на пример, верујемо у то да ће се други учесници у саобраћају придржавати саобраћајних правила, мада своје поверење у то не можемо засновати на томе што их лично познајемо.

Једно од основних питања везаних за проблем поверења тиче се његове оправданости. Као што што можемо имати мање или веће поверење у неку особу или социјалну институцију, тако поверење може бити мање или више оправдано. Логично је претпоставити да наше одлуке о томе да поводом неке ствари некоме поклонимо поверење зависе само од степена његове оправданости. Међутим, проблем није тако једноставан. Јасно је да оправданост степена нашег поверења у друге особе или институције зависи од информација на основу којих доносимо одлуку о њему. Те информације могу бити мање или више поуздане, мање или више ограничене. Могло би се рећи да наша одлука да нечему поклонимо поверење зависи од нас самих, односно наших когнитивних способности, наших претходних искустава, као и од стечених знања, односно образовања. Међутим, наше одлуке да се у обављању неког посла обратимо некој особи, друштвеној групи или институцији, могу бити праћене високим неповерењем у то да ће се тај посао успешно привести крају.

Одлука о томе да нечему поклонимо поверење зависи и од карактера питања поводом којег то чинимо. Ако је реч о животно мало значајном питању онда понекад питање поверења уопште и не постављамо. Ако некога на улици питам за време или за неку адресу, онда питање поверења у онога који би на та питања требало да ми одговори уопште посебно не постављам. Међутим, уколико ми неко тражи да му позајмим већу количину новца, онда ћу озбиљно размотрити да ли могу имати поверење у његово обећање да ће ми новац вратити до неког времена или да ће ми га уопште вратити. Банка је, као што знамо, у таквим ситуацијама крајње неповерљива, она тражи гаранцију која је сигурнија од пуког обећања.

Поверење у институције зависи од стања у којем се налазе саме институције, од нашег искуства са њима, односно са људима који у њима раде. Оно, разуме се, зависи и од нас самих, а пре свега, од

правосудни систем. Ако све то имамо у виду, онда би се могло закључити да се, на супрот тезама неких аутора (Ullmann-Margalit 2004), поверење и неповерење не искључују.

ситуације у којој се затекнемо. Уколико смо тешко повређени, онда у таквој кризној ситуацији поклањамо велико поверење лекарима хитне помоћи или ургентне медицине, мада смо можда пре тога изградили висок степен неповерења у њих. У сличним животним ситуацијама људи понекад постају врло религиозни и изграђују високо поверење у свештенике и религијске институције, иако то пре тога није био случај.

Поверење и ауторитарни режим

Јасан знак начелно ниског степена поверења у институције савремених парламентарних демократија јесте већ и сам принцип поделе власти на законодавну, судску и извршну. Наиме, претпоставља се да би ова подела и независност делова власти требало да омогуће њихову узајамну контролу. Ауторитарни режими, иако тај систем подражавају, систематски развијају неповерење у ову поделу, сугеришући нам ставове о томе да је она компликована, да доприноси коруптивности, нетранспарентности, да је ту реч, како се то каже, о отуђеним деловима власти. Дакле, ова подела власти за коју се претпоставља управо супротно, приказује се као нешто што је самовољно и што измиче било каквој спољној контроли. Ауторитарна власт нам сугерише да је њен начин рада транспарентнији, пошто је одговорност персонализована, ефикаснији, пошто заобилази компликоване и дуготрајније административне процедуре и слично. На примеру Србије то се може видети на чињеници да из пословних односа државе полако ишчезавају тендери, јавне лицитације, а све више су учестале директне нагодбе.

Колико је низак степен поверења у јавну администрацију показује нам и чињеница да се у савременим парламентарним демократијама предвиђа и читав низ независних контролних тела, од којих нека и у својим називима афирмишу питање поверења. У нашем правном систему постоји читав низ персонализованих повереника: Повереник за људска права, Повереник за заштиту података о личности, Повереник за информације од јавног значаја, Повереник за заштиту равноправности, Повереник за заштиту потрошача итд. Персонафикацијом ових институција сугерише нам се закључак да је ту реч о особама које су независне у свом раду и особама од великог поверења. Оно што остаје проблем јесте процедура њиховог избора, као и њихов стварни утицај, односно моћ да коригују поступке власти и поступке оних који су интересно везани за власт.

И без неког посебног истраживања могло би се тврдити да се у тзв. ауторитарном режиму систематски развија персонално поверење. С једне стране, манипулацијом јавним мњењем изграђује се култ личности вође. Врло често се пропагандним средствима он приказује као особа која лично решава појединачне проблеме поданика. С друге стране, у таквом систему генерално слаби поверење у институције, при чему се већи степен поверења поклања особама из најближег окружења, особама које најбоље познајете: рецимо, родбини и врло уском кругу познаника, чиме се поверење и у овом случају своди на његов персонализованани облик. Персонализована је и критика политичких противника. Из пропагандног труда да се развије неповерење у политичке противнике искључене су политичке организације (странке, покрети, невладине организације), а сав рад усмерен је на упорно и систематско развијање неповерења у њихове челнике или непосредне сараднике персонално. Очигледно је да се у јавности персонализацијом много лакше ствара позитивна слика о себи, као и негативна слика о противницима.

Обавезан пратилац савремених ауторитарних режима је популизам.³ Вођа и његови сарадници као циљну групу за развијање поверења у своје способности бирају најширу публику, која је у погледу компетентности о последицама одлука о већини значајних питања лаичка. Ако се код некога у лаичкој јавности учврсти поверење у вођу, онда га је тешко доводити у питање, чак и онда када постоји јасна контрадикција између његових различитих ставова, као и између обећања и њихове реализације. Ствара се уверење о томе да вођа зна шта ради и онда када очигледно износи некохерентне тврдње. На тај начин се у лаичку публику уграђује становиште једне врсте политичке теодикеје. У њој се шири уверење да су сви вођини потези, који само на први поглед делују неприхватљиво, део неке дугорочне стратегије: ако вођа и учини нека појединачна зла, он то сигурно чини зато што је то нужно због неког каснијег већег општег добра. Пошто ова политичка теодикеја личи на теолошку, вероватно би за изградњу стратегије њене критике могла бити од користи дуга традиција критике теолошке теодикеје.

Стратегија пропагандне поларизације у ауторитарним режимима има бар још једну карактеристику сличну теологији. Вођа је, попут бога, свемоћан, свезнајући и савршено добар, док су сви његови

3 Савремени ауторитарни режими номинално фингирају демократске институције и плурализам. Стога се тај тип режима у литератури најчешће назива демократским ауторитаријанизмом. Јасан и прегледан приказ гледишта на такве режиме даје нам, поред осталих, Бранкати (Brancati 2014).

опоненти сатане и ђаволи, који народу чине зло и хоће да га обману и преваре. Једино што у овом поређењу није сасвим у сагласности са теологијом јесте озбиљан недостатак персонификованих анђела. Вође често и своје сараднике оптужују или омаловажавају, сугеришући публици закључак да су они само нужно зло. У ауторитарним режимима систематски се развија страх од тога да би могућа детронизација вође отворила пут за то да власт преузме неки сатана или гомила ђавола. Због тога се ствара слика о томе да се друштво на чијем је вођа челу налази у сталној кризи и опасности. Опасност по заједницу често се представља кроз фингирање кризе, кроз фингирање угрожености вође, укључујући и угроженост његовог живота. Улога анђела пропагандно се додељује деперсонализованим најнижим слојевима друштва, тзв. обичним људима. Образовани и стручни људи представљају се као ђаволи, као унутрашњи непријатељи. Они, у сарадњи са спољним непријатељима, само хоће да ви наивно помислите да су забринуте за стање друштва, а у ствари највећи део времена безбрижно „седе по кафићима”, „чваре се на сунцу”, иду на море и слично, док вођа, ослоњен једино на обичне осиромашене људе, неуморно бди над добром целог друштва. То је разлог због којег се вође у својим јавним наступима често поистовећују с обичним људима: пауперизоване грађане константно хвали због њиховог пожртвовања и патриотизма, рачунајући на њихову простодушност и лаковерност. То се, није потребно посебно наглашавати, чини због тога што они сачињавају најбројнији део бирачког тела.

Како би се наведена поларизација у савременим друштвима успешно спровела потребна је велика подршка медија. Због тога се вође труде да их максимално запоседну. Пропагандном стратегијом вођа се изузима из политичке конкуренције, он је у својој свемоћи, свезнању и савршеној доброти, да опет употребим божје атрибуте, изнад или с ону страну прљаве политике. Због тога ауторитарне вође из својих медијских наступа потпуно искључују могућност опонената, непријатних питања или критика. Политички опоненти представљају се као предатори народних средстава, као „унутрашњи непријатељи” народа, као издајници и слично. Отворено критичко разматрање омета се масовно и систематски тзв. ботовањем, које нема за циљ само да афирмише вођу, него и да обесхрабри било какву могућност промене власти.

Али, базични ослонац стратегије максимизације веровања или поверења у вођу заснива се на психолошкој претпоставци према којој највећи број људи избегава онај тип неизвесности који са со-

бом носе сумња и критика (Nietzsche 1984).⁴ Обрисе те стратегије назначио је и Перс у свом раду *Учвршћивање веровања* (Peirce, 1877). Он прави разлику између четири, како их он назива, метода за учвршћивање веровања: метода упорности, метода ауторитета, а приори метафизичког метода и научног метода. Метафизички метод је овде ван нашег интереса, пошто се заснива на нашим најдубљим склоностима и предрасудама, па су стога метафизичка веровања врло мало зависна од комуникације и пропаганде. Научни метод одликује да се његов начелни скептицизам отклања истраживањем, па би онда у принципу требало да буде скоро неподложен пропаганди.

Осврнућу се само укратко на оно што Перс зове методом упорности и методом ауторитета. Наша веровања су нам важна пошто на основу њих доносимо одлуке о томе шта ћемо чинити. Отклањањем сумње долазимо до веровања које постаје нека врста наше навике у понашању, а такво понашање чини наше деловање, краткорочно гледано, ефикасним. Пошто велики број људи избегава стање незнања и сумње по сваку цену и пошто нерадо мења своја веровања, онда се најважнији задатак пропаганде састоји у проналажењу најбољег начина да се неко веровање учврсти и да се потом негује тиме што би се настојало да се оно претвори у навику. Као што велики број људи настоји да по сваку цену избегне стање сумње, у пропаганди се рачуна и на то да они упорно и по сваку цену не напуштају већ једном утувљено веровање. То се може закључити и на основу свакодневног искуства према којем ти људи, како каже Перс, са „презиром и мржњом” гледају на све што би то њихово веровање могло нарушити. Он у вези са овим проблемом наводи и лични пример:

„Сећам се да сам једном био замољен да не читам извесне новине јер би оне могле утицати на то да променим своје гледиште [opinion]... често сам откривао да се овај систем намерно/свесно [deliberately] усваја. Још чешће да инстинктивна антипатија према неодлучном стању духа, која... постаје страх од сумње, људе нагони на то да се грчевито држе гледишта које су већ усвојили” (Peirce 1877: 7).

Перс нам даље сугерише да се у прошлости за учвршћивање упорних веровања често користио државни апарат, јер се на тај начин веровање не учвршћује само код појединца него и у заједници. Држава је једна врста институције која „пажњу народа заокупља правоверним

4 У свом излагању заблуда везаних за каузално резонување Ниче наводи и питање тзв. имагинарих узрока. Неизвесне и непознате ствари нас узнемиравају, због чега људи теже ка томе да их што пре себи учине познатим и извесним. Они то, пише он, понекад чине по сваку цену. Аксиом тог настојања гласио би: „боље је било какво објашњење него никакво” (Nietzsche 1984: 975).

учењем”, стално га „понавља и преноси” и спречава „заступање и изражавање супротних учења”. Перс даље улогу државе, што би се могло односити и на ауторитарне режиме, описује на следећи начин:

„Нека се из људске свести уклоне сви могући узроци за промену гледишта. Нека се држе у незнању да не би нашли неки разлог да мисле другачије него што мисле. Нека се њихове страсти тако усмере да им лична и неубичајена мњења изазивају мржњу и страх” (Peirce 1877: 8).

Овакво поступање Перс назива методом ауторитета. Тешко је прегнантијне формулисати основне циљеве пропагандне стратегије карактеристичне за ауторитарне режиме. Перс у даљем излагању образлаже гледиште да је најадекватнији начин учвршћивања веровања наука и за њу карактеристично истраживање. Овде се тиме више нећу бавити. Своју пажњу усмерићу још само на неке проблеме који се у савременом друштву везују за питање поверења у науку.

Поверење у науку

Колики је проблем поверења у науку и значај ставова лаичке јавности према науци може се закључити и на онову чињенице да су његовом истраживању посвећени и посебни стручни часописи, као што су *Public Understanding of Science* или *Social Studies of Science*, као и посебно одређена административна тела која се у демократским друштвима баве овим проблемом. Ја ћу овде само уопштено рећи нешто о проблему односа између научног знања и лаичке јавности. Уз то, укратко ћу се осврнути на проблеме који су у вези са тим избили у Србији током епидемије вируса корона.

Већина људи нису научници. Исто тако, и они који се баве науком баве се неком конкретном науком или наукама, а не свим наукама. У вези са тим нам се природно намеће следеће питање: како онда лаичка публика изграђује своје ставове о науци, као и како доноси одлуке које би требало да се занимају на тим ставовима? Начелно гледано, образовне институције полазе од тога да би систем базичног школовања (основне и средње школе) требало код младих да развије поверење у науку. Једно од питања које би са тим у вези требало размотрити јесте питање оправданости тог поверења. Да ли би базичне образовне институције, уз научне хипотезе или теорије са којима би ученици требало да се током школовања упознају, требало да им понуде и њихово уверљиво оправдање? И без неког посебног образложења лако је закључити да то начелно није могуће. Због велике количине ненаучних теорија којима се млади покушавају увести

у свет одраслих, већина тзв. градива њима се преноси догматски, а не проблемски. Исто тако, мора се имати у виду и когнитивна зрелост младих да савладају сложена научна оправдања и објашњења.

Све нас то упућује на закључак да би током базичног школовања требало код ученика да се развије поверење у науку које се највећим делом не би ослањало на наведени тип оправдања. То нас води закључку да би они некако требало да се упознају са општим карактером научног знања. Чини се да је доста добар пут да се ово питање размотри начин на који се људи односе према актуелној епидемији вируса корона. Тај начин нам јасно указује на чињеницу да неки од њих током базичног школовања или уопште нису упућивани у карактер научног знања, или то није чињено на успешан начин. Начин на који велики број људи коментарише научно знање одаје нам чињеницу да је упознавање ученика са научним теоријама обележено имплицитним пласирањем принципа истиносне биваленције: оне су или истините или нису истините, нема трећег. Када је, рецимо, реч о вакцинама против вируса, онда се у позадини дискусија може уочити начин резоновања који је карактеристичан за ексклузивну дисјункцију: или су вакцине безбедне или нису безбедне, или су ефикасне или нису ефикасне. Научни говор о вирусу и вакцинацији у којем се може препознати непоштовање наведених лаичких представа о науци изазива код неких људи велики степен неповерења у њу, а уверљивим научницима сматрају се они који у медијима иступају са наведеним догматским представама о њој.

Као што је већ речено, велики број људи тешко подноси стање неизвесности, па се на њих лако лепе тврдње оних који се представљају као научници, а чији говор карактеришу самоуверене категоричке тврдње.⁵ У њихове наступе људи често имају поверења. У поаређењу са њима одговорни научници делују несигурно и неуверљиво,

5 Из начина на који се учвршћују научна веровања не би требало никада сасвим искључити сумње. Међутим, начином на који се ученицима износе научне теорије сугерише се управо супротно. Амблематичан пример представљају категоричке тврдње у уџбеницима и текстовима из историје науке. Уместо да се, на пример, каже „ако се има у виду степен уверљивости сведочанстава о неким догађајима из прошлости и ако се имају у виду опште карактеристике епохе, онда би се могло закључити да се највероватније догодило Икс”, просто се категорички тврди „догодило се Икс”. Квазиисторичари врло често сугеришу генерално резоновање према којем наша будућности чврсто зависи од нашег схватања прошлости, што би нас могло довести да апсурдних закључака; на пример, да је то шта ја могу да купим за 1000 динара зависно од тога да ли сам тај новац зарадио или ми је он поклоњен. На сличан начин нам се у расправама несвесно сугерише необичан закључак да је, рацимо, успешност вакцине зависна од тога да ли је вирус дошао из природе или је произведен у лабораторији.

говоре језиком статистике и вероватноће, и тиме стварају представу о својој несигурности и непоузданости. Они се најширој публици, а то је још увек телевизијска публика, обраћају на начин на који се обично обраћају другим научницима. Када је, на пример, реч, о вакцинацији, они њене предности представљају кроз статистику говорећи о проценту ефикасности, о томе да су акциденти са озбиљнијим последицама врло ретки и слично. Они очигледно превиђају начин на који њихов говор делује на најширу публику. Најширој публици би наведена статистика и вероватноћа биле много разумљивије уколико би им се значај вакцинације приказао кроз неку њој лако разумљивој аналогију: ако бисмо, на пример, говорећи о значају вакцинације рекли да „обућа понекад нажуља, али да је много опасније стално ходати бос”.

У конкретном случају развоја догађаја везаних за начин представљања епидемије у Србији од стране тзв. Кризног штаба, велике грешке начињене су већ на самом почетку. То је изазвало врло низак степен поверења у стручност тог тела, а онда добрим делом и у медицинску науку уопште. Један број чланова тог тела представљен је као скуп људи од великог научног ауторитета. То би већ само по себи требало да код грађана изазове висок степен поверења. Међутим, то поверење је врло брзо прокоцкано. Одговорно научно представљање појаве новог вируса, вируса о којем су постојале врло штуре информације, захтевало је висок степен опреза. Да се на самом почетку одговорно приступило, као и да је размотрена и разрађена нека стратегија за комуникацију, онда би се развило и поверење у рад тог штаба, као и у мере које би он за заштиту од вируса доносио.

Личности које су сачињавале тај штаб, а које су представљене као особе са научним ауторитетом, показале су већ од самог почетка необично висок степен неозбиљности и неодговорности. Одговоран покушај да се публици представи проблем суочавања са претњом од епидемије вируса о којем постоје само површне информације није спојив са жовијалношћу, пошалицама и смехом: подсетимо на то да су се сви лекари, укључујући и председника Србије, на првој конференцији за штампу одржаној почетком 2020. године грохотом смејали. У озбиљној некохерентности са тим понашањем је сама чињеница да је основан Кризни штаб, и да се поводом вируса на конференцији за медије обраћа већи број научних ауторитета. Разуме се да шира публика не уочава ту некохерентност, пошто се њена слика у основи формира на основу упадљиво небрижног понашања. Велики број медија, интернетских, телевизијских и штампаних, максимално је користио атрактивност теме тиме што је дао велики простор за излагање интригантних теорија: од квазинаучних теорија о вирусу

до теорија о економским, а пре свега, фармацеутско-индустријским заверама. Све је то допринело ширењу неповерења у медицинску науку у целини.

Власти су, уместо да одмах уоче тај проблем, и саме доприносиле томе да он постане још већи. Уместо да се посвете управљању епидемијским процесом, оне су и саму епидемију безобзирно користиле за изборну агенду. Много већи ресурси уложени су у развијање, да тако кажемо, изборног поверења, него на развијање поверења у управљање епидемијском кризом. У ту сврху је обилато коришћен и сам Кризни штаб.

Наука има све већи значај за живот људи у савременом друштву. Неспоран је њен економски значај. Међутим, она има и велики политички значај (Hardwig 1991; Jones 2012). Досадашња искуства код нас и у свету упућују нас на закључак да би, поред рада на развоју науке, посебну пажњу требало посветити питању поверења у науку. Располагање јавним средствима зависи од политичких одлука, док политичке одлуке зависе од људи којима се на изборима даје мандат да управљају тим средствима. Да ли ће та средства бити употребљена на оптималан начин зависи од тога да ли се о њима одлучује на основу науке или на основу партикуларних политичких, односно економских интереса. Утицај науке на доношење одлука о средствима може бити мањи или већи. То у основи зависи од угледа који наука и научници имају међу лаицима, а највећи број бирача су у погледу науке лаици. Научници могу стећи поверење шире јавности само ако имају довољно обиман приступ медијима, и ако се у том приступу води рачуна о публици којој се обраћају.

Литература

- Alfano, M. (2016). „The Topology of Communities of Trust“, *Russian Sociological Review* 15, 30–56.
- Brancati, D. (2014). „Democratic Authoritarianism: Origins and Effects“, *Annual Review of Political Science* 17, 313–326.
- Hardwig, J. (1991). „The Role of Trust in Knowledge“. *The Journal of Philosophy* 88, 693–708.
- Hobbes, T. (1668/1994). *Leviatan*. Ed. E. Curley. Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Jones, K. (2012). „The politics of intellectual self-trust“. *Social Epistemology* 26, 237–251.
- Koselleck, R. Richter W. M. (2006). „Crisis“, *Journal of the History of Ideas* 67, pp. 357–400.

- McLeod, C. (2020) „Trust”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* E. N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/trust/>>.
- Nietzsche, F. (1984). *Götzen-Dämmerung*, in *Werke* III, Frankfurt/M, Berlin, Wien: Verlag Ullstein GmbH.
- Peirce, S. Ch. (1877). „The Fixation of Belief“, *The Popular Science Monthly*, Nov. 1–15.
- Ullmann-Margalit, E. (2004). „Trust, Distrust, and In Between“, in *Distrust*, R. Hardin (ed.), New York: Russel Sage Foundation, 60–82.

Drago Đurić*

TRUST, AUTHORITARIAN REGIME AND CRISIS

Abstract: In this paper, I will deal with the issue of the relationship between trust, authoritarian democratic regimes and crises. I will pay special attention to the issue of the relationship between personal trust and trust in institutions. I will try to point out the way in which distrust in institutions develops in authoritarian regimes, as well as the populist way of diminishing the importance of institutions and trust in them, which are seen as obstacles to an efficient relationship between the leader and the people. Finally, I will say a few words about trust in science and its way of approaching the public.

Keywords: Trust, authoritarian regime, crisis, trust in science, public.

* Drago Đurić, Full Professor, Department of Philosophy, Faculty of Philosophy, University of Belgrade, djuricdrag@gmail.com